

Tutkimus Länsi-Uudenmaan murteista

PEKKA LEHTIMÄKI *oi- ja ei- nominit Länsi-Uudenmaan murteissa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 310. Helsinki 1972. 229 s.

Sitä aihealaa, johon Pekka Lehtimäen väitöskirja kuuluu, ovat aikaisemmin perusteellisesti käsitelleet Martti Rapola ja Julius Mägiste, kumpikin niin ikään väitöskirjassaan. Mägisten »*oi-, ei-* deminutiivid läänemeresoome keelis» (Tartto 1928) on — tuohon aikaan käytettävissä olleen materiaalin niukkuudesta ja epätasaisesta jakautumisesta huolimatta — yhä edelleen hyödyllinen teos, monia omaperäisiä käsityksiä sisältävä.

Rapolan v. 1919—1920 julkaisema laa-

ja tutkimus »Kantasuomalaiset pääpau-
nottomain tavujen *i*-loppuiset diftongit
suomen murteissa» oli kirjoitettu poik-
keuksellisissa oloissa, jotka eivät juuri suo-
neet mahdollisuuksia omiin kenttätöihin.
Tätä Rapola pahoittelee teoksensa al-
kulauseessa: »Valitettavasti on omaa ke-
ruutyötä tämänluontoisessa tehtävässä ja
etenkin nykyisenä ajankohtana voinut
tulla kysymyksen vain aivan vähäisen.»
Kautta teoksensa Rapola joutui huomaama-
aan, että »tarjolla oleva materiaali on
sangen epätasaista sekä täydellisyyteen,
tarkkuuteen että luotettavuuteen näh-
den». Se murreryhmä, joka Rapolan tut-
kimuksessa osoittautui kaikkein kiintoi-
simmaksikin, oli Länsi-Uudenmaan murteet,
joskin tekijällä oli käytettävissään vain
Ojansuun lounaismurteiden äännehistorian
suppea esimerkistö ja muuan Vihdin
murteen sanakokoelma. Länsi-Uudella-
maalla, erittäinkin alueen itäosassa, ni-
mittäin painottomien tavujen *i*-loppuiset
diftongit ovat säilyneet paremmin kuin
missään muualla suomen kielen alueella.

Rapolan teoksen jälkeen on ilmestynyt
muutamia laajahkoja murremonografioita,
joiden vokaalisto-osassa painottomien
tavujen *i*-loppuisia diftongeja tietenkin
käsitellään (Ala-Satakunnan murteesta
1931, kaakoishämäläisistä murteista
1944, äyrämöismurteista 1955, länsi-
yläsatakuntalaisista murteista 1957, itä-
sistä savolaismurteista 1959 ja Kainuun
murteista 1972), mutta ei Länsi-Uuden-
maan murteista. Tätä fennistisen kirjalli-
suutemme tuntuvaa aukkoa Lehtimäki
on ryhtynyt täyttämään. Aiheen hän on
rajannut diftongimuotoryhmistä kiintoi-
simpaan, nim. *oi*-, *ei*-loppuisiin nominei-
hin. Tässäkin on tekijällä ollut yllin kyllin
tutkimista, enimmäkseen vieläpä ladun-
aukaisijan työtä, kuten tutkimuksesta
ilmenee.

Länsi-Uudenmaan murteet Lehtimäki
rajaa niin, että murteisto käsittää seuraavat
pitäjät: Karjalohja, Sammatti, Lohja,
Nummi, Pusula, Pyhäjärvi ja Vihti. Tar-
peen tullen hän tekee viittauksia naapuripi-
itäjiin (Kisko, Suomusjärvi, Kiikala, So-

merniemi, Tammela, Loppi, Nurmijärvi)
ja kauemmas. Lehtimäen aineisto poh-
jautuu osaksi muiden kerääjien sanastoa
ja muotooppia koskeviin muistiinpanoi-
hin (näistä ylivoimaisesti tärkeimmät ovat
Sanakirjasäätiön stipendiaatin maisteri
Matti Vilppulan v. 1968—1972 keräämät
Vihdin murteen kokoelmat, yht. 43 500
sanalippua), osaksi — ja suurimmaksi
osaksi — hänen omiin vuosina 1962—
1972 tekemiinsä keräelmiin, jotka ovat
olleet käsivaraisia muistiinpanoja sekä
äänitteitä. Runsaimmin esimerkkejä Leh-
timäki on poiminut juuri äänitteistään,
joita hän itse on tutkimusalueeltaan tal-
lentanut peräti n. 300 tuntia. Teoksen
aines on lyhyesti sanottuna aivan erin-
omaista: hyvin litteroitua ja taitavasti
valittua. Kun valinnan vara on ollut suuri,
Lehtimäki on voinut valita esimerk-
kinsä niin, että ne valaisevat paitsi tutki-
muksessa käsiteltäviä kysymyksiä myös
kyseisen murteen sanastoa ja syntaksia,
jopa joskus seudun kulttuurihistoriaakin.
Lehtimäen keräelmät ja nauhoitteet sa-
moin kuin Matti Vilppulan mainio Vih-
din murteen sanasto osoittavat, että van-
hakantaista murretta luotettavasti edus-
tavan aineksen talteen saanti yhä vieläkin
onnistuu taitavalle ja uuraalle tutkijalle.

Tutkimuksensa alussa Lehtimäki käsittelee
mm. Länsi-Uudenmaan murteiden
asemaa ja suhdetta naapurimurteisiin ja
antaa sen jälkeen muotoryhmittaisen kat-
sauksen jälkitavujen *i*-loppuisten difton-
gien edustukseen Länsi-Uudella-
maalla. Sitä seuraavassa laajassa luvussa (s. 65—
157) hän esittää aineistonsa kaikki dif-
tongiloppuiset nominit (myös propriit)
sekä *o*-loppuiset nominit — ne ovat Länsi-
Uudenmaan murteissa pysyneet erillään
— ja selvittää kumpaankin johto-opilliseen
muotoryhmään kuuluvien sanojen alkuperää
ja luonnetta sekä ryhmien keskinäistä
suhdetta. Tekijän esityksestä käy
ilmi mm. Länsi-Uudenmaan murteiden
enimpien *oi*-sanojen nuoruus ja ekspres-
siivisyys ja *o*-sanojen ikäkerrokset (van-
hoja teonimijohdoksia, balttilaisia ja ger-
maanisista lainoja, nuoria ruotsalaisia lai-

noja, vahvasti tai lievästi deskriptiivisiä sanoja). Myös kantavartalon ja johdoksen toisinaan epäsäännöllisiin suhteisiin tässä historiallisessa katsauksessa puututaan. Mainittu katsaus sisältää runsaasti hyviä havaintoja. Joidenkin ryhmien sanaluettelointa olisi voinut vielä tarkistaa. Esim. omaperäisten vahvasti deskriptiivisten *o*-vartaloiden joukossa mainitaan sanoja, jotka suoraan tai vartaloltaan ovat kuitenkin ruotsista tulleita (*mörkö, ploto, solkko; hopso, klotto, krojo, kropo, losko* ym.).

Luvussa »*oi-* ja *ei-*nominiin äänne- ja taivutusoppia» (s. 158—221) tekijä käsittelee mm. seuraavia kysymyksiä: 1) Mitkä syyt ovat aiheuttaneet osassa Länsi-Uudenmaan murteita kyseisten diftongien monoftongiutumisen (*isoo, kuuroo* pro *isoi, kuuroi*)? 2) Miten selittyvät Länsi-Uudenmaan murteiden *oi-* ja *ei-*nominiin erikoiset astevaihtelusuhteet (esim. kauttaaltaan vahva-asteinen tyyppi *kukkoi*: sg. gen. *kukkoin*)? 3) Mistä syystä on tultu *t*-loppuisiin yks. partitiiveihin (*taloit* 'taloa')? 4) Millainen on Länsi-Uudenmaan murteiden illatiivi, ja miksi kehitys on *oi-* ja *ei-*nomineissa yleensä johtanut illatiivin ja inessiivin synkretismiin (*puukkois* 'puukossa' t. 'puukkoon')? 5) Kuinka ovat ymmärrettävissä *inen-*nominiin kaltaiset monikkomuodot (*puukkoisii* 'puukkoja')? Asettamiaan kysymyksiä Lehtimäki käsittelee suvereenia Länsi-Uudenmaan murteiden hallintaa osoittaen ja tarpeen tullen kauaskin yli murteensa rajojen näköaloja avaten. Joku toinen tutkija voisi painottaa kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä toisinkin mutta tuskin kokonaan sivuuttaa Lehtimäen esittämiä näkökoh-
tia. Esim. diftongin tilalla esiintyvä pitkä vokaali (*taloo*) on hänen mielestään syntynyt diftongiedustuksen (*isoi*) ja lyhyt-vokaalisen edustuksen (*iso*) törmätessä yhteen, mutta tämän teorian ohella hän huomauttaa toisestakin mahdollisuudesta: »Alueittain ovat kehitykseen silti voineet vaikuttaa muutkin tekijät kuin diftongi- ja katoedustuksen yhteenotto», nim. toisen tavun vokaalin ns. puolipi-
tuus. Jo kielimaantieteellisistä syistä (ks.

levikkikarttoja sivuilla 159 ja 168) onkin vaikea pitää monoftongiutumista irrallaan mainitusta pidentymisilmiöstä, jossa taas puolestaan selvästi heijastuu ruotsin kielen vaikutus, ts. ruotsalaisten puhuma suomi. Sama syy, kaksikielisyysvyöhykkeeltä tunkeutunut ruotsin vaikutus, on käsittääkseni ollut tärkein tekijä suomelle luonteenomaisen astevaihtelun horjuntaan (kohtaan 2) ja perimmältään myös Länsi-Uudenmaan murteiden kaasussynekretismiin (kohtaan 4).

Pekka Lehtimäen väitöskirja on monia tärkeitä äänne- ja muoto-opin kysymyksiä älykkäästi käsittelevä teos. Muodollisesti se täyttää korkeat vaatimukset. Painovirheitä on vähän. Tekijän loppukiireistä johtuneeseen, ettei teokseen liity sanahakemistoa — ilman hakemistoa t. hakemistoja ei yhtään alamme tutkimusta enää saisi julkaista! — eikä saksan- tai englanninkielistä referaattia.

Edellä olen jo kiittänyt teoksen ainesta, joka siis enimmäkseen pohjautuu ääniteisiin. Kun tärkeistä Länsi-Uudenmaan murteista on kelvollisia murretekstejä julkaistu hyvin vähän, sopinee Pekka Lehtimäen väitöskirjan esittelyn lopuksi osoittaa tekijälle toivomus, että hän nauhoitteistaan ottaisi valmistaakseen valikoiman Länsi-Uudenmaan murteiden näytteitä.

Perti Virtaranta